

СТАНОВИЩЕ

от

доц. д-р Божил Петров Христов

доцент по граматика и историческа лингвистика

катедра „Англицистика и американистика“, ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 2 *Хуманитарни науки*

професионално направление 2.1 *Филология*

докторска програма *Германски езици: английски език*

Автор: Мария Иванова Анастасова

Тема: *АНАЛИТИЧНИТЕ КОНСТРУКЦИИ С ГЛАГОЛИТЕ СЪМ И ИМАМ И МИНАЛО ПРИЧАСТИЕ В СТАРОАНГЛИЙСКИ И В СТАРОБЪЛГАРСКИ*

Научен ръководител: доц. д-р Антоанета Стефанова Джелъова, ПУ „Паисий Хилендарски“

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № РД-21-1381 от 20.07.2022 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определен за член на научното жури за защита на дисертационен труд на тема *Аналитичните конструкции с глаголите съм и имам и минало причастие в староанглийски и старобългарски* за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. *Филология*, докторска програма *Германски езици: английски език*. Автор на дисертационния труд е Мария Иванова Анастасова – докторант на самостоятелна подготовка към катедра „Английска филология“ на ПУ „Паисий Хилендарски“ с научен ръководител доц. д-р Антоанета Джелъова. Мария Анастасова получава образованието си по Английска филология (бакалавър и магистър) в Пловдивския университет, с който е свързана и по-голямата част от досегашната ѝ преподавателска и научна кариера. Представеният от докторантката комплект материали е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва всички изискуеми документи.

2. Актуалност на тематиката

По темата за аналитични конструкции, както в старите, така и в съвременните езици, е натрупана огромна по обем научна литература, както от гледна точка на описанията на отделни езици, така и от гледна точка на теоретичното езикознание и в частност теориите за езиковите промени и граматикализацията. Тази тематика продължава да бъде актуална и до днес и далеч не е изчерпана, както свидетелстват многобройните скорошни публикации по темата, неотменното ѝ присъствие на големи международни научни форуми и както показва и самата дисертантка – в работата си М. Анастасова успява да предложи приносни и иновативни концепции по разглежданите проблеми, нови гледни точки и обогатяваща смесица от изследователски подходи. Нелека задача е обединяването на две много различни изследователски и научни традиции, каквито са англоезичната и българската. Като цяло дисертантката е успяла да ги съвмести, като по този начин обогатява всяка една от тези традиции.

3. Познаване на проблема

Самият избор на тема говори за сериозната професионална подготовка на докторантката като солиден филолог със задълбочени познания в редица области като история на английския и българския език, морфология и синтаксис, теория на езиковите промени и общо теоретично езикознание. Макар и да е в ранен етап от научната си кариера, М. Анастасова показва академична зрялост и вече натрупан значителен опит. Текстът на дисертацията потвърждава, че тя борави умело и компетентно с нелека материя, включително няколко стари езика (основно староанглийски и старобългарски, но и латински и гръцки) и редица традиционни и по-съвременни езиковедски теории. Навсякъде в текста личи задълбочено вникване в постановките на впечатляващ брой учени, добро познаване на научната област, в която дисертантката работи, но и нейният личен изследователски почерк и мотивирано лично мнение и компетентно отношение по дискутираните въпроси.

4. Методика на изследването

За целите на дисертационния си труд М. Анастасова разглежда предимно паралелни евангелски преводи на староанглийски и старобългарски, понякога сравнени с латинските и гръцки оригинали, като е приведен и допълнителен илюстративен материал. Както беше отбелязано по-горе, авторката успява да съчетае различни изследователски парадигми,

включително от англоезичната и българската езиковедска традиция. Като че ли превес взимат българските и източноевропейските изследователски модели. Тук следва да се отбележи, че много от читателите на дисертацията вероятно няма да са запознати с теорията на А. Джелъова за атрактора в езиковата система – само след прочит на дисертацията на М. Анастасова аз все още не съм сигурен, че напълно разбирам същността на този теоретичен конструкт. На стр. 5 четем: „Елементите от атрактора са начало и център на самоорганизацията на системата. Като част от системния атрактор глаголите *съм* и *имам* са от най-устойчивите и с най-значими функции компоненти в конкретния език. Чрез елементите от атрактора се осъществяват едновременно приемствеността и иновациите в езиковите системи.“ – аз лично не съм убеден, че разбирам напълно значението на този пасаж. Също така на тази страница има и вътрешно противоречие – първоначално се твърди, че глаголите *съм* и *имам* са част от атрактора на системата, а след това се казва, че са едновременно и част от ядрото, и от атрактора. Би било добре понятието атрактор (а и ядро) да се разясни по-подробно и също така да се мотивира присъствието му в дисертацията, като се посочи с какво то допринася за разбирането на въпросните глаголи и как по-нататък ще се използва при разглеждането на емпиричния материал. Като читател оставам с впечатлението, че въпреки въвеждането на това понятие то впоследствие остава неизползвано при емпиричния анализ и осветляването на езиковите явления. В дисертацията и автореферата също така се посочва, че атракторни елементи като глаголите *съм* и *имам* поддържат стабилността на системата, но това твърдение за мен остава озадачаващо, тъй като сами по себе си тези глаголи често подлежат на промени и се поддават на допълнителна граматикализация в различни посоки (т.е. за изразяване на различни абстрактни граматични категории).

Интересно и подчертано приносно е авторовото твърдение, че всъщност перфектът и пасивът в староанглийски и старобългарски принадлежат към една обща граматическа категория и все още не са разчленени като отделни категории. Това твърдение е много поубедително защитено и обосновано в текста на дисертацията, отколкото в автореферата (по разбираеми причини с оглед ограниченията на обема). Тук би било препоръчително да се отбележат и предишни трактовки по темата с поне отчасти същото гледище, като например тези на Howard Jones и Morgan Macleod.

Поради постулирането на йерархически организирана мрежа от различни взаимосвързани конструкции, Конструкционната граматика (Construction Grammar, CxG) би била особено подходяща теоретична рамка, в която да се вместят разсъжденията на дисертантката за първоначалните сходства във формообразуването и значението на перфекта и пасива, съответстващи на унифицираното им по-абстрактно значение и системна принадлежност. В конструкционистката литература се извежда дефиниция на конструкцията като съчетание от форма и значение в духа на структурализма на Сосюр.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

От представения текст се създава цялостно впечатление за ерудиция, начетеност и отлично владение на материала и разбиране на средновековните езици, с които авторката борави вещо и умело. М. Анастасова демонстрира изключително добро познаване на научната литература, която не само цитира и преразказва, но и проявява избирателност и критичен поглед със собствен анализ и оценка, което говори за изследователската ѝ зрялост и информираност.

Въпреки това, както във всяко човешко дело, и тук откриваме някои неясноти и неточности. Бих желал да изтъкна някои от тях не с цел да омаловажа постиженията на дисертантката, а за да помогна те да бъдат отстранени и избегнати при бъдещата ѝ работа и публикации. Текстът ѝ определено заслужава внимание от научната общност, както и задълбочен и детайлен прочит, на какъвто се надявам, че коментарите ми са изразител.

На стр. 22, т. б) се твърди, че в *beod þine* “ще бъдат твои“ глаголетът *съм* изразява притежание, но тук притежанието се изразява по-скоро от притежателното местоимение, а не от самия глагол.

На стр. 61 от дисертацията (и стр. 10 от английския автореферат) се отбелязва, че причастията са носители на категорията време, но трябва да се подчертае, че като нелични/именни форми причастията не са маркирани за време така, както личните/финитни глаголни форми, с които всъщност се определя истинската времева отнесеност на описваното събитие. На стр. 67 от дисертацията самата авторка отбелязва: „Съгласни сме, че може би терминът минало причастие не е най-подходящият, тъй като причастията не изразява минало време по начина, по който темпоралните форми за минало време“, така че именно в този дух би следвало да се прецизират и твърденията, описани по-горе.

Неточно е за индоевропейски да се говори за чист пасив. Традиционно за ие. праезик се реконструират два залога – деятелен и медиопасивен, не просто пасивен/страдателен (вж. Клаксън 2007: 142, Фортсън 2010: 89–90).

На стр. 159 се твърди, че според Д. Лайтфут спомагателните глаголи (в това число и *habban*) възникват внезапно и немотивирано чак през ранния новоанглийски – Лайтфут всъщност се съсредоточава върху модалните глаголи и обяснява "внезапното" им преосмисляне като спомагателни с невъзможността на последващите поколения да ги осмислят като обикновени глаголи заради "драстични и катастрофални" промени в парадигмите и употребите им. Тези хипотези остават спорни.

Конструкцията, състояща се от *have + NP + past participle*, които на 159 стр. се описват като характерни за "част от съвременните диалекти", всъщност са съвсем обичайни и за стандартния книжовен език.

Озадачаващо е следното твърдение от стр. 168, което противоречи на констатацията, че първоначално *имам* се използва с преходни, а *съм* с непреходни глаголи: „... формите с *habban* постепенно изместват тези с *beon/wesan* при преходните глаголи, а постепенно и при непреходните.“

Бих препоръчал да се отстрани бележка под линия №145, защото в настоящия си вид тя е неточна, тъй като перфектът със *съм* в английски също възниква като иновация.

В заключението на дисертацията (и на стр. 26 от английската версия на автореферата) се споменава, че английски и български са несродни езици, които имат общ праезик, но това звучи като противоречие. Може би е по-точно да се посочи далечното им родство и да се каже, че са далечно родствени езици, а не несродни.

Както многократно изтъкнах дотук, текстът на М. Анастасова респектира с интересни и проникновени наблюдения и заключения, основани на добро познаване на материала и внимателен и прецизен анализ с добър езиковедски усет – напр. при отбелязването на „псевдотранзитивността“ на глагола *имам* и произтичащите от нея факти. Наблюдават се само някои откъслечни неточности, основните от които вече посочих по-горе. Тук изброявам и някои погрешни езикови тълкувания, които (макар и да не пречат на отстояваните хипотези) следва да се отстранят, като напр. преводът на стр. 150 от дисертацията: *Ic hæbbe gebunden ðone feond þe hi drehte* ‘аз съм вързал врага, когото те изтезаваха’ *ÆСНом* I 458.18. Понеже относителната частица *þe* и личното местоимение *hi*

В случая не различават именителен от винителен падеж, от формата на глагола за ед.ч. става ясно, че преводът всъщност трябва да гласи: който ги изтезаваше.

В първия пример на стр. 197 местоимението *hē* е преведено погрешно като "което"; всъщност трябва да се преведе като "(за) теб". Неточни са и преводите на *hæt* в последния пример на същата страница.

Местоимението *hig* в староанглийския пример на 199 стр. е в мн.ч. (не в единствено) – същото се отнася и за съгласуващите се с него личен глагол и причастна форма.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Докторантката е представила и достатъчен брой публикации, съответстващи на темата на дисертацията. Преди да премина към кратко представяне на автореферата, тук бих желал да открия някои от основните ѝ приноси и постижения.

Несъмнено сполучлив е изборът на М. Анастасова да се представят паралелни примери от старобългарските и староанглийските евангелия – това осветлява съответните конструкции и изключително добре онагледява приликите и отликите между двата езика. Би било добре, обаче, данните да се обобщят, като се покаже например процентното разпределение на различните конструкции в разглежданите паметници. Трудът би спечелил от статистическа обработка на данните от евангелския корпус – от нея биха се открили различията и приликите между двата езика, както и съществените езикови тенденции. Стройно представяне на емпиричния материал с обобщения и таблици с цифри и проценти би онагледило и подкрепило теоретичните разсъждения в текста. Без статистически обобщения на евангелските данни, наблюденията остават импресионистични.

Допълнителното сверяване с латински и гръцки прави текста по-убедителен и също така показва начетеността на авторката и умението ѝ да си служи с основните за Европа древни и средновековни езици. И в по-общ план, съпоставката между два езика, било то синхронна или диахронна, неминуемо обоготвява разбирането ни и за двата, така че замисълът за сравнително и съпоставително изследване предлага повече предимства, отколкото разглеждането на всеки от езиците поотделно. По този начин се превъзможват някои ограничения с разглеждането на старобългарския само в балканския му контекст например и това е съществен принос на авторката. Като цяло дисертацията и досегашните публикации и доклади на М. Анастасова представляват изключително ценен принос към

българската (старо)англицистика и (старо)българистика. Като учен М. Анастасова заявява потенциала си да заеме достойно място в това изследователско поле.

7. Автореферат

Авторефератът вярно и точно отразява съдържанието на дисертацията. Въпреки че е направен сбит и съдържателен обзор на научната литература, би могло по-ясно да се изтъкнат и авторовите приноси към съответните дебати и проблемни области. Трябва основно да се преосмисли английският превод на терминологията, тъй като предложените към момента варианти често са несполучливи и подвеждащи. Например може да се поправи неточната употреба на *index* вместо *suffix/exponent/marker*, както и *determines*, което е употребено в смисъл на *modifies*. За да може английският автореферат да се използва пълноценно от англоезични читатели, е наложително към примерите да се добавят граматически глоси и идиоматични преводи.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Бих препоръчал на дисертантката да представя и публикува своите достижения не само у нас, а и в чужбина – на международни научни конференции и в международни езиковедски списания, така че идеите ѝ да достигнат по-широк кръг читатели. Аз вече съм имал честта да присъствам на неин доклад в БАН, от който останах с прекрасни впечатления, както и да цитирам достиженията ѝ в свои разработки, така че мисля, че и други учени биха имали полза да се запознаят с постигнатите от нея резултати.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на всичко изказано дотук с убеденост мога да заявя, че представеният дисертационен труд съдържа **научни резултати, които представляват оригинален принос в науката** и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ). Дисертационният труд показва, че докторантката притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научната си специалност, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди на Мария**

Анастасова образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Германски езици: английски език.

30 август 2022 г.

Изготвил становището:

(доц. д-р Божил Христов)